

әдебиеттің бейнелеу, көркемдік жүйесі, оның көркем ойлауының ұлттық ерекшелігі бүкіл бедерімен теңеу категориясынан анық айқын көрініп тұрады.

1. Қоңыров Т. қазақ тілінің тұрақты теңеулер сөздігі. – Алматы: Ғылым. 1990. – 319 б.

2. Шоқым Гүлжан Тынышбайқызы. Тілдің гендер-

лік жіктелімінің ғылыми негіздері. Фил.ғыл.докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған докторлық диссертация. Алматы, Қазақ Ұлттық Университеті – 2009 – 127 бет.

3. Алпамыс батыр. // Ақсауыт, 1-том. Алматы: Жазушы, 1977.

4. Турдалиева Р.С. Көркем мәтіндегі гендерлік сипат: психоллингвистикалық талдау. Фил.ғыл.кандидаты дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация, Алматы, 2009.

Н. Алдашова

ГЕНДЕРНОЕ СРАВНЕНИЕ ОБРАЗОВ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН

Статья посвящена изучению особенностей передачи гендерного аспекта в художественных произведениях.

N. Aldashova

GENDER COMPARISON OF IMAGES OF MEN AND WOMEN

The paper studies the transmission of characteristics of a gender perspective in works of art.

А. Е. Әубәкірова,

М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

НЕОНИМДЕРІНІҢ ӨМІРЛІК КЕЗЕҢДЕРІНІҢ СИПАТТАМАСЫ

Отандық тіл білімінің қазіргі даму кезеңі терминологиялық неологизмдерді – неонимдерді зерттеумен сипатталуда (Г. Рондоның термині). Неоним мен неонимия ұғымын зерттеулер франкофонды лингвистикалық мектептердің ғалымдары Дармстетер, Деруа Л., Козни М., Жильбер П., Гарден Б., Гильбер Л., Рей А., Саблероль Ж. Ф., Кабра М.-Т еңбектерінде байқалады. Ресейлік тіл білімінде неонимдерді зерттеумен Ларина Ю. Е., Суперанская А. В., Васильева Н. В. айналысқан.

Ғалымдардың еңбектерін зерттеу неонимдердің, неологизмдер сияқты басты критерийіне олардың жаңалығы жатады деген қорытындыға әкелді. Бұл жағдайда неоним оны неологизмнен ерекшелейтін сипаттамаларға ие:

- бекітілгендігі – тіл мен ғылымның компоненті ретінде неоним сол не өзге білім саласының аталмыш даму кезеңіндегі белгілі бір терминдер жүйесінің шеңберінде орын алады;

- неоним заттардың объективті логикасының көрінісі болып табылады; - ұғымдардың жіктелуіне негізделген жүйелілік;

- пайда болудың болжамдалатын сипаты (неоним аяқталған зерттеудің нәтижесінде пайда болады);

- өзінің бастапқы пайда болу кезеңінде экспрессивті-стилистикалық қатпарлардың болмауымен және, әдетте, полилексемалық құрылымымен.

Г. Рондо неонимдерді неологизмдерге сыртқы белгілері бойынша да, қызметтік белгілері бойынша да қарсы қоюда: синтагматикалық әдіспен, көбінесе қысқартуға келе бермейтін ұзын көп компоненттік құрылымдармен түзілген жаңа лексикалық бірліктер. Ғалым сонымен қатар мынадай критерийді ұсынады, сол бойынша «өмірдің кезеңі» белгіленеді:

- жаңалық кезеңі;

- қолданыста бекітілу кезеңі;

- ескіру кезеңі.

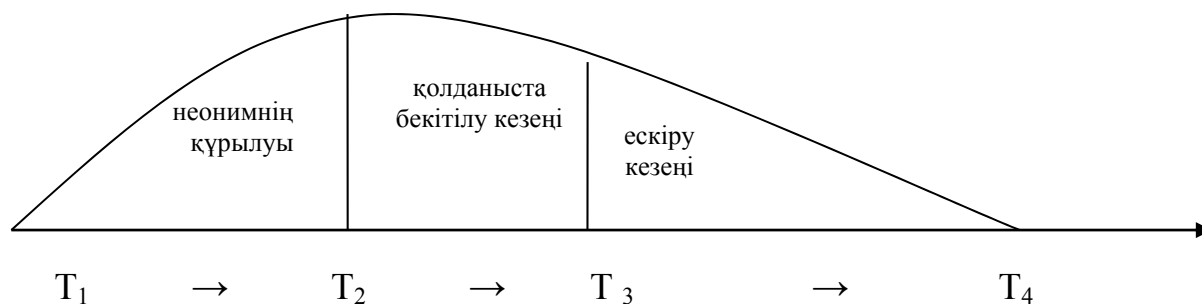
Біздің пікірімізше, жаңалық бұл неонимнің ерекше қасиеті, және ол соның өмірінің барлық кезеңдеріне тән болып келеді. Соған орай, неонимнің өмірінің алғашқы кезеңін неонимнің құрылуы деп белгілеген дұрыс болады.

Осылайша, неонимнің өмірлік кезеңдерін келесі сурет түрінде көрсетуге болады.

Неонимнің құрылу кезеңі субъективті критерийлер бойынша белгіленеді, оны Г. Рондо

«айтушылардың ұжымдық сезімі» деп атауды ұсынады. Неонимнің неологизмнен қызметтік өзгешеліктері осыдан туындайды. Неонимнің

құрылуы үшін жай ғана тілді тасымалдаушылардың емес белгілі бір сала маманының көзқарасы қажет [1:126].

1-сурет. Неонимнің өмірлік кезеңдері

Мысалы, «жайластыру» неонимі – бұл компанияның белгілі бір тұтынушылар тобының санасында ерекше орынға ие болуға арналған соны және соның бетбейнесінің ұсыныстарын әзірлеу жөніндегі әрекеттер. Жайластырудың ақырғы нәтижесіне тұтынушыға арнап бағытталған өнімнің құндылығы туралы мәлімдемені сәтті түрде әзірлеу жатады» [2:59].

Бұл неонимді жарнама саласының мамандары Эл Раис пен Джек Траут енгізген болатын. Олар «жайластыруды» қолданыста жүрген өнімнің артықшылықтарын бөліп көрсетудің шығармашылық процесі ретінде қарастырады.

Пайда болған кезде неоним кәсіби сөздерге өте жақын жанасып отырады. Кәсіби сөздер көбінеки өздерінде тақырыптық жағы анағұрлым айқын түрде көрсетілген номендер (номенклатуралық не түрлік ұғымдар) болып табылады. Алайда, кәсіби сөздер алдыңғыларына қарағанда дәлдігі бойынша төмен және анағұрлым экспрессивті болып келеді және оларды неонимдерден ажыратып отырған жөн. Алайда дәл осы кәсіби сөздер неонимдердің түзілуіне арналған модельдер ретінде қызмет етіп отыруы мүмкін.

Неонимдердің түзілу жолдарын екі түрге бөлуге болады: лексика-семантикалық әдіс; кірмелену. Осылайша, қазіргі кезде неонимдер құрамының дамуында екі негізгі беталыс байқалуда:

- олардың бірі тілдің ұлттық элементтерінің көбеюімен байланысты. Мұндай неонимдерге мыналарды жатқызуға болады: артықшылығы бар өтімді акция; иелі акция; ұсынушы акция; қызу ақша; баспахана; іскерлік және т.б.;

- екіншісі – интернационалды элементтер, мұнысы халықаралық мемлекеттік, мәдени

және ғылыми байланыстардың күшеюі мен кеңеюімен түсіндіріледі. Мұндай неонимдерге мыналарды жатқызуға болады: демпинг (ағыл.); компакт (лат.); жекешелендіру және т.б.

Қазіргі уақытта мынадай пікір орын алуда: «Қазақ терминологиясы екі басты жол бойынша жүргізілуі тиіс: алғашқысы – ұлттық тілдің өз байлығының арқасында; екіншісі – кірме сөздердің, интертерминдердің арқасында... Басқа тілдерде қолданылатын сөздерді енгізу қаншалықты қате болса, халықаралық терминдерді аударған да соншалықты негізсіз болған болар еді... Термин құрылу процесі сөз шығармашылығының терең саналы және жауапты кезеңін меңзейді, себебі халықтың рухани, мәдени, экономикалық және басқа да байлықтары тілдің болмысы арқылы танылады»[3:94].

Біздің ойымызша, интернационалдандыру неонимдердің дамуындағы елеулі беталыстардың бірі болып табылады. Неонимнің неологизммен салыстырғандағы тағы бір ерекшелігі осыдан байқалады. Неонимдер – бұл өзінде халықаралық алмасу анағұрлым қарқынды түрде жүріп отыратын және өзінің үлесіне кірме сөздердің ең жоғары пайызы тиесілі болып отырған тіл саласы.

Екінші кезеңі лексикографиялық тіркеудің объективті критерийлері бойынша белгіленіп отыруы мүмкін. Белгілі болғандай, өмірлік кезеңді тіркеу үшін оны сөздікке енгізген жеткілікті болады, алайда неонимдер үшін бұл жеткіліксіз. Неонимдердің қолданылу критеріі оның ғылыми-техникалық құжаттарда бекітілуімен және сарапшылардың қорытындылары арқылы тексерілуі тиіс. Тіл ішіндегі бірыңғайлық заңы, иммунитеттік қаталдық жалпы тіл жүйесіне қарсы шығып отырған не

соған бөтен болып отырған неонимнің бекуіне мүмкіндік бермейді.

Айта кететіні, түрлі лингвистикалық мектептердің терминологиялық сөздіктерге арнап неонимдерді іріктеп алуға қатысты принципалды бірыңғай пікірі осы уақытқа дейін қалыптаспаған. Мысалы, сөзді Барнхарттың жаңа сөздер сөздігіне енгізу үшін ол бір жыл бойы қолданылуы тиіс, ал Оксфорд университетінің лексикографиялық орталығында бұл мерзім бес есе ұзақ болып келеді, мұнысы бір күндік сөздердің, түрлі окказионизмдердің тіркелу ықтималдығын жоққа шығарады.

Бекітілу кезеңінде неонимге мағынасының ыдырауы не дамуы тән болып отырады: біртұтас заттың кеңеюі, тарылуы, бөліктерге таралуы, ұғымның өзгеруіне орай мағынасының дамуы. Мысалы, қазақ тіліндегі инкорпорация неонимі мынадай мағыналарға ие [4:46]:

- 1) өз құрамына кіргізу қосып алу;
- 2) заңға сәйкес адамдар тобына заңды ұйым корпорациясының статусын беру;
- 3) мемлекет заңдарын жүзеге келтіру, заңдардың мазмұны өзгертпестен белгілі бір тәртіппен орналастыру.

Бекітілу кезеңінде неонимнің негізінде жаңа сөз тіркестерінің пайда болуы тәрізді процесс байқалады, мұнысы бастапқы неонимге қосымша нақтылаушы қасиеттерді қосу арқылы жаңа ұғымдардың пайда болуын көрсетеді. Мысалы, «көлеңкелі» неонимі «көлеңкелі» экономика тәрізді сөз тіркесін тудырды.

Бекітілу кезеңінде неоним тар мамандандырылған қызмет ету саласының бірінен екіншісіне өсуі мүмкін. «Тілдің ерекшелігі сол, көп жағдайларда ол жаңа заттарды не құбылыстарды атау үшін жаңа бірліктерді құрмай дайын, бұрыннан бар бірліктерді қолданып отырады, алайда бұл жағдайда мұндай бірліктердің семантикасы күрделене түседі» [5:156]

Мысалы, қаржы-экономикалық неонимдердің арасында спорттық терминологияда қолданылатын неонимдер көп

армрестлинг – 1) сатып алушыға қысым жасау, сөзбе-сөз: «Қолын бұрау» (экон.); 2) қарсыласының қолының кедергісін өз қолымен (үстелге шынтақтарын тіреп отырып) жеңуден құралатын спорттық күрес түрі (спорт.);

корнер – 1) жекелеген тұлғалардың немесе фирмалардың қайсыбір жасанды түрде тапшылық жасау мақсатымен қайсыбір тауарды

сатып алу туралы келісімі (экон.); 2) футболда – доп қорғаушы команда ойыншысының қолына тиіп, қақпаның шетіне шығып кеткен кезде белгіленетін айыппұлдық соққы (спорт.).

аутсайдер – 1) монополистердің бірлестігіне кірмейтін кәсіпорын (экон.); 2) жарыстарда соңғы орындардың біріне ие болатын және жүлделі орындарға ие болу үшін күреске әсерін тигізбейтін спортшы немесе спорттық команда (спорт.);

форвард – 1) валюталық биржада жүргізілетін негізгі әрекеттердің бірі, ол валютаны мәміле жасасу сәтінде келісілген бағам бойынша келісілген уақытта жеткізілуін ескереді (экон.); 2) спорттық ойындарда шабуыл желісінің ойыншысы, шабуылшы (спорт.);

брейк – 1) биржадағы бағалардың жылдам және күрт төмендеуі (экон.); 2) спорттық жастар биі; 3) бокста спортшылардың ережелерді бұзған кездегі рефери командасы (спорт.).

Бұл терминдер әсіресе белсенді түрде биржалық терминологияда ұсынылған, мұндағы бүкіл тактика мен стратегия мөлшерлемелердің «төмендеуі мен жоғарылауы» ойынына негізделген. Спорттық ойындарды, олардың қатысушыларын және спорттық ойындардың ережелерін білдіретін неонимдер байланыстылығы бойынша биржалық неонимдерге жақын болып келеді. Егер мағынасы бойынша ассоциациялық, бейнелі байланыс туындаса, онда неонимдерге белгілі дәрежеде құбылмалылық тән болып келеді деген қорытынды жасауға болады.

Сол себептен неонимдерді өзге терминдік жүйелердің игеру процесін зерттеу үлкен қызығушылық тудыруда, себебі бұл тіл бірліктерінің өміршендігін, олардың оңтайлылығы мен сабақтастығын дәлелдейді.

Яғни неонимдерге полисемия тән болып келеді, егер неонимнің мағынасының бөліну нәтижесінде не атауды өзге ұғымға көшіру кезінде алынған неонимдердің семантикалық құрылымында жалпы, басты сема сақталып және көмекші семалар таралып отырса – бұл көп мағыналылық болып табылады.

Біздің пікірімізше, полисемия неонимнің дәлсіздігінің көрсеткіші болып табылмайды, неонимде көп мағыналылық жүйесі неғұрлым күштірек дамыған болса, жалпы ғылыми, салааралық және тар бағытталған ұғымдардың арасындағы ассоциативтік байланыстар да соғұрлым дәлірек белгіленеді.

Неонимдердің ерекшеліктерін зерттеу олардың синонимияның әсеріне де түсіп отыратындығы туралы қорытындыға әкеледі.

Мысалы:

банкрот – дефолтер;

деривативтер – туынды қаржылық аспаптар;

депорт - беквардейшн.

Айта кететіні, синонимия мәселесі терминологияның негізгі және мәңгі мәселелерінің бірі болып табылады, мұнысы неонимдерге де қатысты. Жүйе ішіндегі бірнеше синонимиялық неонимдердің орын алуы мазмұндық бұрмалануды тудыратын өзгешеліктерді іздеуге деген талпынысты тудырады.

Үшінші кезең – ескіру. Бұл кезең неонимнің дамуы ретінде қарастырылады, соның барысында ол жалпы қолданыстағы терминге не сөзге айналады, яғни жаңалық реңін жоғалтып және тілдің белсенді қорына қосылады. Мысалы, бұрында «ғарыштық жүк кемесі» ретінде қаралған «жүк көлігі» неонимі терминологиялық лексикадан бұрыннан бері шығып кеткен және қазіргі кезде жалпы қолданыстағы сөз болып табылады.

Неонимдердің өмірлік кезеңдерін зерттеу әрбір өмірлік кезеңде болып отыратын процестер мен келесідегідей сипаттамаларды шығаруға негіздеме болды:

Келтірілген кестеден көріп отырғанымыздай, неонимдердің әрбір өмірлік кезеңінің өзіндік ерекше қасиеттері мен ғылым тілін сөзсіз түрде байытатын процестері болады.

1-кесте

Неонимдердің өмірлік кезеңдерінің сипаттамалары

Өмірлік кезең	Сипаттамасы	Ықтимал процестер
Туындауы	Тар ғылыми салада туындап отырады	Тілдің ұлттық элементтерінің не интернационалды элементтерінің көбеюі
Қолданыста бекітілуі	Ғылыми еңбектерде беткітілуі және лексиграфиялық тіркелуі	Мағынасының бөлінуі не дамуы, қызмет етудің тар бағытталған бір саласынан екіншісіне өтуі
Ескіруі	Жалпы қолданыстағы термин	Неоним жаңалық реңін жоғалтады

1. Rondeau G. Introduction a la terminalogie. – Quebec, 1981

2. Дихтль Е., Хершген Х. Практический маркетинг - М.: Высшая Школа, 2006

3. Базарбаева З. Корифей казахской терминологии //Казахстанская правда 11/04/2006

4. Оразалин К. Ж., Жантасов М. М. Русско-казахский толковый словарь по современной экономике. – Алматы: Лем, 2001.

5. Вендина Т. И. Введение в языкознание – М.: Высшая школа, 2005

А. Е. Аубакирова ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕОНИМОВ

В данной статье представлены характеристики неонимов, их отличия от неологизмов. Автором проведена разбивка жизненного процесса неонимов на этапы и приведены краткие характеристики каждого из этапов. Приведены примеры переноса неонимов из терминологического поля спортивной сферы в финансово-экономическую область.

А. Е. Aubakirova CHARACTERISTICS OF NEONIMS

This article presents the characteristics of neonims, their differences from neologisms. The author has done a breakdown of the life process of neonims into stages and has given a brief description of each of them. The examples are given about transferring neonims from terminological field of sports areas to the financial-economic field.